

Hull ja illusoorne mõte minna põhjani

Vestlus Toomas Haugiga

Foto: Soome suursaatkond

Kirjandusloolane, kriitik ja ajakirja Looming pikaajaline toimetaja, Tuglase ja Tammsaare ning paljude teiste kirjanike uurija Kreutzwaldist Kivirähkini – Toomas Haug tähistas 1. mail seitsmekümnendat sünnipäeva. Sel puhul esitas Keel ja Kirjandus talle mõned küsimused.

Kui intervjuud kokku leppisime, käskisid sa esimese asjana küsida, kes on sinu õpetajad. Olgu see siis küsitud – kes nad on?

Mul on õpetajatega tõeliselt õnn olnud. Tallinna 44. keskkoolis õpetaja Regina Peet, kes väga mõistvalt toetas minu „kirjanduslikku kallakut” ja andis õrnas eas olijale vajalikku tuge. Tallinna Pedagoogilises Instituudis Mart Mäger, kellest olen pikemalt kirjutanud¹ ja kel-

¹ T. Haug, Mäger, Vesipapp ja paradiisi pimedus. Õpilase ülestähendus. – Looming 2004, nr 2, lk 280–294.

l oli võib-olla isegi otsustav roll noore inimese suunamisel. Kui peaksin kõige lühemalt kokku võtma temalt pärandatud inimese elu ideaali, siis kõlaks see vahest nii: mõtestatud tegevus oma maa ja rahva liikmena. Sedasama sõnumit kätkeb näiteks Paul-Eerik Rummo luulelooming, mida Mäger muide hindas ülikõrgelt: siin oled sündinud, see on sinu maa, ulata sellele paratamatusele oma sõbrakäsi. Mul oli võimalus kirkastuda ka selliste oma ala heeroste nagu Mati Hindi ja Endel Nirgi loengutes. Noore inimese elus on väikseid, kuid olulisi valgustushetki. Selliste hetkedega seostuvad mul näiteks Joel Sang, kellelt oli võimalik õppida täpset, asjade tuuma tabavat väljenduslaadi ja kompromissitust vaimuväärtuste kaitsel. Või Toomas Liiv, kes õhutas julgust näha asju ootamatu nurga alt. Või Maie Kalda, kes õpetas alati silmas pidama tervikpilti.

Ja siis muidugi, see kõlab küll edevalt, mille eest ma tõesti palun vabandust, aga – Tuglas. Lihtsalt sattusin pärast instituudi lõpetamist kõigi õnnelike juhuste kokkusattumiste tõttu tööle üsna hiljuti avatud Tuglase majamuuseumisse. Viis aastat iga päev Tuglase raamatukogus ja arhiivimaterjalide seas, sealt jääks igapäevale midagi külge. Keset Nõukogude aja piiranguid oli selles isegi midagi irratsionaalset. Tekkis tunne, et kui saatus on mulle sellise kingituse teinud, siis pean proovima seda hiljem kuidagi õigustada. Ma ei ütleks, et Tuglase ilukirjanduslik looming mulle tingimata väga lähedane oleks, aga tema uurimuslik ja kriitiline tegevus võiks tänapäevalgi olla eeskujuks kõigile, kes tahavad vaimsetel teemadel inimlikult ja selgelt kirjutada. Tuglaselt võiks õppida ka seda tagasihoidlikku, kuid vääramatut seesmist hoiakut, et eesti kirjandus on meie jaoks

siin maailmas absoluutselt ja iseenesest-mõistetavalt kõige tähtsam asi.

Kõik need Loomingu autorid, kelle kirjatöödesse olen pidanud toimetajana süvenema, on samuti olnud mitte ainult toimetatavad, vaid ühes või teises mõttes ikka alati ka õpetajad. Omamoodi võimas õpetajaskond.

Loomingus oled sa nüüdseks töötanud 43 aastat. Mida sa toimetajatöö juures naudid?

Toimetaja ülesanne ei ole iseenest teostada, vaid hoolitseda selle eest, et teistel oleksid eneseteostuseks head võimalused. Meeldiv on kogeda, et sinust on aeg-ajalt kellelegi – ja kogu ettevõtmisele tervikuna – teatud praktilist kasu. Ehk võiks toimetaja tööd võrrelda valgustajaga, kes teatris lava taga nuppe vajutab ja midagi sätib, et näitlejad saaksid laval parimas mõeldavas valguses oma rollid välja mängida. Arvan, et artiklite toimetamine, millega mina olen endalegi üllatuseks juba nii kaua tegelenud, on mõnevõrra lihtsam kui ilukirjandus- ja keeleteoimetajate töö. See on ratsionaalsem tegevus, mis vajab vähem kuuendat meelt ja erilisel nüansseeritud keeletaju. Lisaks taipasin mingil hetkel, et ma vist ei saagi eesti keelt nii perfektselt selgeks, nagu tahaksin. Keeleteoimetajad on minu silmis seepärast alati olnud peaaegu pooljumalad, kõik, kellega olen Loomingus pikemalt koos töötanud: Aime Rammus, Maiga Varik, Hille Lagerspetz, Leena Tomasberg. Nad on oma keeletundlikkuses kehastanud meie kõige suuremat rahvuslikku vara – meie rikkalikku kirjakeelt.

Missugustesse perioodidesse jaguneb sinu jaoks Loomingu ajalugu nende aastate vältel? Missugust peatoimetajat hindad enim?

Peatoimetajad on kõik olnud head vähemalt sellest vaatenurgast, et on hoid-

nud ajakirja tema algmise ja põhilise mõtte kursil: olla uuema kirjanduse peegel ja samal ajal kanda endas järjekindlalt kirjandusloolist mälu. Pigem on ajad olnud erinevad. Nägin veel otsapidi pealt, millist kurja vaeva nõudis Loomingu missiooni elus hoidmine peatoimetaja Kalle Kurelt. Nõukogude Liidu lagunemise ja vabariigi taassünni aegadel täitis Looming mõnevõrra tavatult ka ühiskondlik-poliitilise ja ajalooajakirja ülesandeid. See iseenesest oluline ajaloolise tõe ja kultuurilise järjepidevuse taastamise ajajärk, mil peatoimetajaks oli võitluslikult häälestatud Andres Langemets, ammen- dus 1990-ndate keskpaiku, kui avanes uus reaalsus vabas riigis: kirjanduse asend oli varasemaga võrreldes järsku palju kõrvalisem, ajakirja tellijaskond vähenes kordades jne. Ma ei mäleta küll mingit erilist identiteedikriisi, aga kindlasti vajas ajakiri mõneti uuesti häälestamist, uut energiat ja usku eesti kirjanduse võidukäiku. Ja selle väikese uuestisünni korraldamisel oli Udo Uibo peatoimetajana õigel kohal. Mainin neid nimesid, sest teistel peatoimetajatel on ees olnud juba stabiilsem tööpõld. Toimetus on aga kõikidel aegadel ja kõigis oma mõõdukalt vahelduvates koosseisudes olnud – kuidas selle kohta lühidalt öeldagi – ühtviisi professionaalne.

Sügisel sattusin sinu artikli peale Enn Kippelist,² mis hämmastas oma põhjalikkusega. Jäi mulje, et sa oled muu hulgas töötanud läbi terve tema arhiivi Eesti Kirjandusmuuseumis – ühe juubelijutu kirjutamiseks. Kas sa töötadki alati nii? Palun räägi oma meetodist.

Meetodi kohta ei oskagi midagi kindlat öelda. See on sügavamas kihis ilmselt ikka kuidagi belletristliku loomuga. Ja kuna ma ei tegutse akadeemilises sfääris, siis võin

² T. Haug, Vaenlaste vastu võideldes. Enn Kippel 100. – Looming 2001, nr 2, lk 255–271.

endale lubada mõnevõrra boheemlikku lähenemist. Mõni asi lihtsalt haarab järsku kaasa. Seesama Kippelgi, mida mainid. Artikkel sai vist alguse sümboolsena mõjunud kujutluspildist, kuidas ta sõja-aegses Leningradis nälginuna kokku variseb. Siis sukeldud kuhugi vanadesse ajalehtedesse või arhiivi. Ja ühel hetkel võib tõesti tekkida hull ja mõistagi illusoorne mõte „põhjani” minna. Tundub, et siin taga on ka soov kirjandusliku keskkonna loodud kujutluste varal miskitmoodi ajas rännata. Ja selle taga – kui nüüd natuke psühhoanalüüsida – mingist nõukogude-aegsest ängistusest võrsunud igatsus pääseda tagasi Eesti aega. Ma ei saa välistada, et see on ülepea minu kirjandusloolise tegevuse üks olulisemaid motivaatoreid. Muide, nooremas eas meeldis mulle just vanemate inimestega suhelda ja nende „eestiaegseid” jutte kuulata. Ilmselt tajusin alateadlikult, et noorus ei ole tingimata ainult voorus, sest selle üheks tunnuseks on vähesed teadmised ja elukogemused. Nii et harisin ennast hea meelega Vanade Ülikoolis. Mõnest sellisest suhtlusest, nagu näiteks külaskäikudest Herman Everti juurde, olen ka pikemalt kirjutanud.³

Sa oled tegelnud Eesti kontekstis absoluutsete klassikutega, aga vastukaaluks on sul ka teatav tõmme perifeeria poole. Kuidas need kaks asja omavahel suhestuvad? Mis lähenemisnurgad ahvatlevad sind kirjandusteoreetiliselt?

Perifeersete autoritega tegelemine oli küllap suuresti tingitud Nõukogude aja reaalsusest. Tunnustatud kirjanike käsitlemisel oli tollal mitmesuguseid piiranguid. Eks katsu tõlgendada Paul Kuusbergi kuidagi täitsa uutmoodi, tsensuur ei lase kindlalt läbi. Teisest küljest ei saanud näiteks avada ka kõike seda, mida Jaan Kross oma

romaanidega tegelikult mõtleb, tuli kaasa mängida tähenduslikku vaikimismängu. Tundmatute ääremaalaste puhul need piirangud justkui ei kehtinud, nendega sai harrastada vabamat ja isegi veidi provokatiivset kirjandusuurimist. Nii et näiteks kirjanik Jüri Loigu (Loigo), kelle erakordse uurijavaistuga Rein Kruus kuskilt välja kaevas ja keda mina hiljem veidi lähemalt vaatlesin, sai meil omamoodi paroodilise vastupanu sümboliks. Aga mitte ainult. Siin on lisaks mingi üldinimlik aspekt. Ka Tuglas on tundnud huvi ääremaalaste vastu ja temal ei saanud ju olla sellist motivatsiooni. Ma arvan, et Tuglast huvitasid suurejoonelise inimvaimu avaldumisvormid ka veidrates ja omamoodi abiteski inimeksemplarides. Ja see suurejoonelisuse ja abituse dialektika läbib tegelikult ju meid kõiki, kui tahame olla õiglased ja enesekriitilised. Aga jah, mis võiks olla ahvatlev lähenemisnurk... Äkki ajaloolis-intuitiivne?

Tammsaare asjus on teil Maarja Vainoga väikestviisi nagu perefirma. Kas teie tõlgendustes klassikust on ka mõni põhimõtteline erinevus?

Maarjal on siiski rohkem ühenaise-firma, ta on juba pikka aega Tammsaarele pühendunud, uurinud ise ja kaasanud vahel oma projektidesse ka teisi. Alles äsja ilmus neil mitme peale kommenteeritud „Tõe ja õiguse” I osa. Ta vist tegeles juba oma Tammsaare-teemalise doktoritöö ideedega, kui mina ei sõandanud veel Tammsaare käsitlemise peale mõeldagi, aukartus oli liiga suur. Siis aga võttis minuga ühendust Koitjärve elanik Jaak Veisserik, kes oli teinud huvitavaid maastikulisi tähelepanekuid seoses romaaniga „Tõde ja õigus”, kuigi Koitjärve küla oli seni peetud põhiliselt romaani „Kõrboja peremees” protomaastikuks. Meie kohtumise ja Koitjärvel fantaseerimise tulemuseks oli väike illustreeritud brošüür „Koitjärve

³ T. Haug, „Liivika” kodukord. Kohtumine Herman Evertiga 1980. aastal. – Looming 2015, nr 9, lk 1283–1299.

ja A. H. Tammsaare” (2005) ja paar minu artiklit, kus ma muu hulgas üritasin tõestada, et Koitjärvel saadud elukogemused ja maastikud on ka „Tõe ja õiguse” taustal rohkem kui seni arvatud. Nii et selle koitjärveliku aspekti, nii maastikulise kui ka muidu hingelise, teravam väljavalgustamine võiks ju olla minu tagasihoidlik osa klassiku retseptisoonis. Ega ma saanudki kauaks ta juurde jääda, Tuglas läks rahutuks ja kutsus tagasi. Tõsi küll, Tammsaare ise jääb pärast lähemat kokkupuudet kindlalt sinusse ja võib-olla ilmutab ennast edaspidi mõnes muus seoses või kirjatöös. Mis erinevusse puutub, siis mina olen rohkem vanamoodne positivist, koha ja ajaga seotud. Maarjat huvitavad üleajalised vaatenurgad: psühhoanalüütilised, filosoofilised, samuti kirjandusliku poeetika võtete eritlemine. Need lähenemised ei tohiks kirjanduse tõlgendamise voos vastanduda, vahest ikka täiendavad teineteist.

Mida arvad hiljuti lõppenud raamatuaastast? Kas niisugusel vanamoodsal ajal on praegu veel mõtet?

Raamatuaasta ja analoogilised ettevõtmised, mis avavad kultuuriloo ajaloolist mõõdet, on kindlasti vajalikud. Me ei ole raamaturahvas mitte sellepärast, et poes on palju raamatuid, vaid poes on palju raamatuid sellepärast, et me oleme ajalooliselt raamaturahvas. Ilma selle ajaloota ei oleks meil üldse mingit poodi, raamatutest rääkimata. Nii et kõik sellised ettevõtmised on oma sügavamas sisus tänuüritused eelkäijate ees. Ja kuna eelkäijaid läheb kogu aeg rohkemaks, siis ei ole vähimatki põhjust tänutunde kärpimiseks. Iseasi, kui selle väljendamise vormid muutuvad. Veidi jäi kriipima, et raamatuaasta sündmustikust ei tõusnud esile ühte üldrahvalikku, tõeliselt ülendavat sündmust. Näiteks Wanradti-Koelli katekismuse pühad lehed olid kuskil Niguliste kiriku hämaras ja kitsas löövis küll välja pandud,

aga sulasid seal liialt ümbritsevasse tausta. Miks ei oleks võinud Estoniast toole välja tõsta ja asetada püha reliikvia väärikale alusele keset saali, kus rahvahulgad oleksid saanud hardalt oma imeasja vaatamas käia? Estonia ukse taga oluks ööpäevaringne järjekord, liiklus tulnuks ümber suunata, kaugemalt oleks toodud inimesi kohale bussidega, loomulikult oluksid platsis kõik kooliklassid ja kõik eestlased oleksid kohtudes üksteiselt esimese asjana küsinud: kas sina oled juba Estonias meie Wanradti vaatamas käinud? 1535! Hea küll, ma teen nalja. Aga võib-olla ei tee ka.

Mis on literaadi roll praeguses ühiskonnas laiemalt? Missuguse erilise pädevuse ühiskondlikes küsimustes üldse annab kirjanduse tundmine?

Eesti rahvas on pidanud lühikesel ajavahemikul, nii umbes 150 aasta vältel, läbi elama erakordselt suuri murranguid: hiilgavaid edasihüppeid ja ränki tagasilööke, järsult erinevaid režiime ja väljapoolt peale surutud identiteedimänge. Sellisele ülejõukäivale ajaloole on muide ilmeka monumendi püstitanud Paul-Eerik Rummo oma draamaloomingus.⁴ Kirjanikel on kõigil nendel ajajärkudel olnud mingi rahvuslikult ühendav roll, alates Koidulast ja lõpetades näiteks Kivirähkiga. Kirjanik on olnud – ükskõik kui näiliselt, aga siiski – kogu rahvast esindav „nägija”, kelle sõna arvatakse tulevat avarama ja läbinägevama mõistmise pinnalt. Kõige paremini kehastas seda teadagi Lennart Meri. Viimasel ajal on ühiskonda tabanud tõsine vaimne segadus ja mitmekihiline kriis, mille üks väljendusi

⁴ P.-E. Rummo, Taevast sajab kõikseag kive. Anakronistlik capriccio kahes vaatuses. [Tallinn]: Eesti Keele Sihtasutus, 2016; vt ka T. Haug, Meie päevade (või terve Eesti ajaloo) sotsio- ja psühhograafia lõbuskurvas, aga siiski lohutavas võtmes. – Looming 2016, nr 8, lk 1201–1204.

on ka demograafiline. See on oma sügavamas põhjas võib-olla koguni ajalooline väsimus eespool mainitud 150-aastase takistusriba läbimisest. Ma ei tea, kas kirjaniku-nägija roll võiks endisel kujul veel taastuda, aga tugevamat rahvusliku intelligentsi häält oleks kindlasti vaja. Võib-olla on mõnel sellega raske leppida, aga eesti rahvale ei ole antud võimalust „igava Põhjamaana” vaikselt oma töölauda taga tiksuda. Sest juba jälle on saatus kohal, kriis ja surmavari edevalt käevangus. Tahaksin olla optimistlik ja loota, et praeguses imelikus äravajumise ajastus küpseb poolnähtamatult järjekordne ärkamisaeg. See ilmutab ennast kindlasti teistmoodi, mitte nii nagu 1869. või 1988. aastal. Mine tea, võib-olla see ongi juba märkamatu alanud.

Sa oled olnud aktiivne kirjanduskriitik, kuigi mitte enam viimasel ajal. Mis mulje sul nüüdiskirjandusest on? Mida sellelt ootad?

Praegune kirjandus tervikuna näib oma esmast alusülesannet – et eesti keeles loominguliselt ja innukalt kirjutataks ning loetaks – üldjoontes hästi täitvat. Aga alati võiks oodata veel kedagi, kes on täiesti teistmoodi, keda ei saa tuttavatele liistudele tõmmata, kes ei hooli lähikonna heakskiidust või aktivistide pahakspanust, kes vaatab kõike – kuidas nüüd poeetilisel öelda – targa vastsündinu silmadega. Ühesõnaga, ühte või miks mitte ka mitut salapärasest Valdest ootaks alati, huvitavad luulud kuuluvad ju vaimuelu juurde.

Mida arvad nn naiskirjanduse lainest ja tugevatest naistest kirjanduses?

Kui sa mõtled naisi kirjandustegelastena, siis kõige tugevam on kohe alguses – Linda. Toompea ehitamine, Ülemiste järve paisutamine. Kui Kalevipoeg on meie lunastaja – ja miks ta ei võiks olla –,

siis on Linda omal viisil ka meie neitsi Maarja. Soomlased üritasid teda röövida, ilmselgelt ei olnud neil endal midagi vastu panna. Kui mõtled kirjanikena, lihast ja luust vaimuolenditena, siis vaevalt suudab keegi vaimse tugevuse kategoorias naljalt ületada Betti Alverit. Võib-olla Viivi Luik püsib tema läheduses. Ja loomulikult on veidi kaugemas läheduses veel hulki teisi. Kirjandusloolasena ütleksin, et eesti kirjanduse selgroog on tugevalt feminiinne, naiste tugevuse etalonid on meie ajaloos nii võimsad, et nende tagant välja paista pole lihtne. Kui oleksin naine, siis võistleksin eelkäijatega mõne muu, rohkem sööti jäänud kvaliteedi, mitte tingimata märksõna „tugev” all. Praegune spetsiifiline naiskirjanduse laine on aga kindlasti ajakohane nähtus. Vaimuelus on aeg-ajalt ikka vaja keerata kas või jõuga ette mõni uus külg, tekitada liikumist ja ärevust, muidu vajub kogu asi rutiini ära. Näen juba praegu vaimusilmas vastavat kirjandusloopeatükki: 2020-ndate naiskirjandus ja selle iseloomulikud jooned. Tõsi, kirjanduslugu ennast on praeguse teaduspoliitika jätkumise korral isegi vaimusilmas raske ette kujutada.

Mis suhe on sul Tartu linnaga? Erinevalt paljudest eesti filoloogidest oled õppinud hoopis Tallinnas. Aga ometi hoiad järjepidevalt silma peal Tartu linnaruumil ja kannad hoolt, et sinna paigutataks kirjandusloolisi mälestustahvleid ja -pinke.⁵

Tudengipõlves ja hiljemgi olid Tartu ja kirjandusmuuseum mulle enam-vähem sünonüümid. Tallinlasena ja igakülgse põhjajäestlasena ei ole mul Tartus olnud

⁵ Vt nt **R. Hanson**, Toomel äsja avatud mälestuspingi juurde kuulub üks kindel raamat. – Tartu Postimees 2. V 2025. <https://tartu.postimees.ee/8240958/galerii-toomel-asja-avatud-malestuspingi-juurde-kuulub-üks-kindel-raamat>

lähemaid tuttavaid ega sugulasi, kelle juures pikemalt aega veeta, kõik mu käigud olid n-ö ametlikud, seotud töötamisega kirjandusmuuseumis või mõne Vane-muise teatrietenduse vaatamisega. Olin enamasti üksildane uitaja, käisin mööda ajaloolis-kirjanduslikke radu. Toomemäel kiriku juures oli põnev kujutleda, kus-kohas täpsemalt Moosese seitsmes raamat võis kettidega kinni olla. Või kuhu ja kuidas kogunesid need 10 000 rahvariides inimest 1869. aastal laulupidu pidama. Raekoja platsil võis proovida kujutleda, millisel tänavanurgal Tõnisson 1905. aastal kiviga pihta sai. Ülikooli ees võis jälle ära arvata, millise samba juures Friede-bert Mihkelson samal aastal, valehabe ees, kõnet pidas. Ja ikka nii edasi. See on ilus lihtsameelne rõõm, kui avastad, et kõik see, mille kohta oled Eesti asja süvenedes lugenud ja millega seoses on sul igasugu-seid tundeid ja kujutlusi, on mingil kujul päriselt olemas. Ainult Roomas olen ma midagi võrdväärset tajunud.

Ja ega see ole lõppenud. Vana Vane-muise asukohaga – ka ülitähtis sümbol – tutvusin esimest korda alles möödunud-aastaselt ühepäevasel jalutuskäigul. Mu suhe Tartuga on ilmselgelt kirjanduslik-romantiline, ma ei tunne Tartu argipäeva ja mul on tore mõelda, et sellist Tartut ei olegi. Mõte mingeid silte üles panna võib olla kuidagi selle illusiooniga seotud. Olen muide teinud linnavalitsusele ettepaneku tähistada sobival viisil Tuglase vanemate ja tema enda noorpõlve elukohta Kooli tänaval. Selle paiga avastamine ja veidi lähem uurimine on olnud minu viimase aja üks meeldejäävamaid „välisreise”. Toimetajana tean ma muidugi väga täpselt, kui otsustavat rolli on mänginud Tartu autorid ja koos nendega Tartu vaim Loomingu palge kujundamisel. Ja veel – ka surnud on Tartus tähtsad. Ütleksin taas romantiliselt, isegi lausa Jaan Lõo paatost matkides: Üle-jõel kohub meie vaimuvägi.

Mis sul praegu pooleli on? Kas on tule-mas järg lapsepõlvemälestustele,⁶ mis nii kaasakiskuvalt kujutavad subjekti lavee-rimist jäikadest käskudest ja keeldudest struktureeritud maailma ning tungi-lise, unenäolise maailma vahel? Lugeja tahaks teada, mis saab edasi ja kuidas see tasakaal leitakse hilisemas elus!

Kui lapsepõlvememuaarid ilmusid, siis ütles tõepoolest mõni heatahtlik autori-teet, et kuule, sul on nüüd nipp käes, kas paned muudkui edasi? Eks ma esimese hooga proovisingi, aga siis saabus iseäralik tõehetk. Nimelt kogesin, et see, mida laps näeb, kuuleb ja mõtleb, on kuidagi loo-mingulisem ja huvitavam kui see, mida on näinud ja mõelnud minu hilisem mina. See „mina” tundus mulle liiga tavaline. Nii et ma loobusin memuaaride jätkamisest mitte kahju-, vaid isegi teatava kergendus-tundega. Kuid tõsi, selle mõttega tegel-des oli kerkinud teadvusesse mõnesugust mäluainest erinevatest eluetappidest, üsna kaugelt ja päris lähedalt, see jäi sinna läve taha kuidagi kibeleva ja leidis siis väljen-duse mõnedes belletristlikes lühivormides, novellides, novellettides, mininäidendites. Natuke mulle endalegi ootamatult. Mur-ranguaegadel osalesin umbes viis aastat poliitikas, see kogemus loob teatava ühis-konnasuhte, mis jääb püsima ja on ehk samuti lugude taustal. Hetkel ongi poo-leli seesugustest paladest väikese raamatu kokkupanemine. Võimalik, et nendes teksti-des väljendub mingil veidi teistsugusel moel ka toosama tasakaalu otsing, millele sa nii ilusti viitad. Muidugi, tasakaal ei ole mingi iseväärtus, vaid ma kujutleksin seda seisundina või sellisesse punkti jõudmi-sena, **kust midagi avaneb**.

Küsimusi esitas JOHANNA ROSS

⁶ T. Haug, *Mööda Koidu tänavat*. Ülestähendusi varajasest ajast. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014.